

ПОЛИТИКЛА 718/3. јул 2011.

Магазин

Лет
удвоје

На крилима Аполона

Лептири су поуздани показатељи очуваности животне средине: због свог сложеног и осетљивог животног циклуса први реагују на негативне утицаје. Људски немар је уништио многа станишта ове нежне и по много чему јединствене породице инсеката, па су неке врсте заувек ишчезле. У Србији су, међутим, недавно откривене неке нове...

Крчка вилинска бића неизрециве лепоте надахњују људски род од његовог постанка: песници, сликари, вајари, филозофи, видари, опсенари... и многи други уметници и научници посветили су лептирима нека од најупечатљивијих дела насталих у историји човечанства. Па ипак, и ова нежна створења нестају са лица планете, уз остале угрожене животињске и биљне врсте, управо због човековог немара према природи која га окружује.

– Опстанак и преживљавање лептира (ред лепидоптера) угрожени су, пре свега, деградацијом и уништавањем њихових станишта, проузрокованим најчешће човековим утицајем. Загађење животне средине путем издувних гасова аутомобила, фабрика, отпадних материја и вода, стварање јаловишта услед претеране сече шума, коришћење пестицида, хербицида и вештачких ђубрива, екстензивно сточарство и пољопривреда (све већа учесталост монокултура на великим површинама, која осиромашује биодиверзитет) као и климатске промене неповољно утичу на стање и бројност популација лептира – каже Филип Франета, ентомолог из Новог Сада, који све своје слободно време проводи проучавајући ове најлепше представнике царства инсеката (иначе најбројније групе живих бића која је икад постојала на нашој планети – досад је описано око милион врста).

Лептири су поуздани показатељи очуваности животне средине, истиче млади научник: због свог сложеног и осетљивог животног циклуса први реагују на негативне утицаје, којих је последњих деценија све више.

– Занемарују се и не поштују закони о заштити природе чак ни у природним добрима и националним парковима (парадоксално, нашим законом се штите појединачни примерци, уместо њихова станишта!), граде се туристички објекти и ски-стазе на заштићеним подручјима... Лептирима, као и свим осталим дивљим животињама, потребан

Фото Раде Крстић

Филип Франета, ентомолог

је животни простор да би преживели, а најбољи начин заштите је једноставан: потребно је само оставити ова створења да живе на природан начин – наглашава Франета.

Од Старе планине до недођија Турске

Од око 150.000 врста дневних лептира (ноћних је десет пута више, али су они такоређи неистражени) колико је досад забележено у свету, највише их има у топлим тропским крајевима – тамо живе неки од најкрупнијих и најшаренијих икад живијих – а најмање у хладним нордијским и поларним пределима. У Европи и Северној Африци их има 440 врста.

– Србија се може убројати међу богатије земље у Европи када је у питању бројност врста лептира. Данас нам је познато 197 „домаћих“ дневних лептира, али тај број није сталан због тога што се нови и даље откривају, док су неке постојеће врсте, на жалост, угрожене и прети им изумирање – објашњава наш саговорник.

У потрази за својим крилатим љубимцима, Франета, који се, силом прилика, основном струком бави из хобија, пропутовао је Србију и Балкан, све до неких најзабаченијих делова Турске, где се, једном приликом, са својим верним пратиоцем и најбољим другом из детињства Владом Павићевићем нашао

усред недођије, међу наоружаним брђанима. „Мислио сам да ми је дошао судњи час, да ће ми нека од тих пушака окончати живот... али се испоставило да су у питању сватови, који су убрзо са пуцања прешли на певање. Ипак, био ми је то добар наук“, присећа се. Наравно, у његовим истраживачким походима ипак је било много више лепих доживљаја, рецимо, кад је у Македонији пронашао лептира за кога се сматрало да је изумро пре пола века.

Наш саговорник каже да најчешће одлази на Стару планину, где се могу наћи најређе врсте лептира у Србији. На пример, *Boloria eupomia*, донедавно непозната у нашој земљи. Живи на тресетиштима и типична је за Скандинавију, док је у Западној Европи ређа и расута у појединачним колонијама, а на Балкану је до пре неколико година била позната само у Бугарској.

– Због изградње туристичких објеката и жичара на Старој планини, који прелазе баш преко њеног станишта у Јабучком равништу, опстанак ове врсте у Србији је под знаком питања – упозорава Франета.

„Појас невиности“ за одабрану женку

Овај врсни познавалац лепидоптера указује на многе занимљивости, али и заблуде и предрасуде о животу лептира које се могу чути у нашој јавности. Тако, на пример, није тачно да лептири живе само један дан, да се искључиво хране цветним нектаром који пију својом „сурлицом“, да цео животни циклус проведу на једном месту, да ће умрети кад их дотакнемо, јер не могу да лете ако им скинемо прах с крила...

– Неке врсте лептира заиста живе кратко, али не један дан (заблуда је последица тога што инсект звани водени цвет, који живи један дан, личи на лептира) већ неколико недеља, а има и оних који презиме, и од јајета до смрти прегурају годину и по дана. Нису сви лептири биљоједи, а неки прелећу велике раздаљине, рецимо, да би дошли код нас из Северне Африке. И

сасвим сигурно неће умрети ако им нежно дотакнемо крила, која су прекривена сићушним љуспима са пигментом и различито преламају светлост, отуда њихове очаравајуће нијансе. Боја крила лептира је веома важна у препознавању између врста, у проналажењу женки и одбрани од предатора (мимикријом) – објашњава ентомолог.

Он наводи да су многи лептири, нарочито тропски, добили имена према личностима из старогрчке митологије: Аполо, Парис, Менелеј, Сафо... Мужјак првопоменутих врста одабраној женки након првог парења направи својеврстан „појас невиности“, структуру која онемогућава било којем другом мужјаку да се с њом пари.

– Захваљујући упадљивом и атрактивном изгледу и релативно лаком прикупљању и конзервирању, лептири одавно привлаче пажњу научника и људи који су се за њих занимали из хобија или радозналости. То је учинило да су данас ове животиње међу најбоље проученима у класи инсеката, што нам је и указало на њихову рањивост и на чињеницу да су многе врсте угрожене или пред нестанком. Тако је у Енглеској већ средином 19. века, након исушивања мочвара, званично изумрла прва врста лептира, а касније још четири. Број врста дневних лептира у Енглеској је спао на свега 56! – наводи Франета.

У Србији је стављена под заштиту 51 врста дневних лептира, а списак угрожених врста је представљен у „Црвеној књизи дневних лептира Србије“ Предрага Јакшића, који је иначе заслужан за откриће нових врста лептира не само у Србији, већ и на Балкану. Угроженим лептирима и посебношћу њихових станишта бави се и публикација „Одабрана подручја за дневне лептире у Србији“ коју је објавила невладина организација „Хабипрот“, а исти издавач припрема и приручник за препознавање и идентификацију дневних лептира Србије, аутора Милана Ђурића и Милоша Поповића.

А. Мијалковић

Станишта лептира у Србији

▶ *Apatura metis*

Живи дуж тока Дунава и Драве и на још неколико изолованих станишта у Грчкој и Црној Гори, а у Србији у Горњем Подунављу и може се наћи само у близини Дунава, уз стара стабла белих врба.

1

2

▶ *Nymphalis vaualbum*

Готово је ишчезла врста у Европи, али има поуздано упориште у Србији. Највише је забележених примерака на ободима шума Старе планине, али и на још неколико локалитета.

2

▶ *Boloria eunomia*

Донедавно непозната за фауну Србије, откривена је тек пре неколико година, на тресетишима и забаченим стаништима Старе планине, где обилује њена биљка хранилица *Polygonum bistorta*

3

▶ *Colias caucasica*

У Европи насељава само Балканско полуострво. У Србији је дуго била позната само на Копаонику, а 2009. су откривене још две колоније, на планинама Мучањ и Јавор

2

▶ *Erabia orientalis*

Дуго је сматрана бугарским ендемитом, а онда је откривена на вишим деловима Старе планине, где насељава ливаде уз рубове шума.

КАКО ИХ РАЗЛИКОВАТИ није лако питање, јер неки ноћни лептири лете дању, док ниједан дневни лептир не лети ноћу. Ипак, код дневних лептира су антене у облику буздована, док су код ноћних углавном перасте (код мужјака) или једнаке дебљине (код женки). Одаје их и положај крила при одмору: код дневних лептира она су вертикално склопљена, док их ноћни држе склопљена хоризонтално, попут крова од куће.

ЖИВОТНИ ЦИКЛУС ЛЕПТИРА је сложен и пролази кроз неколико животних стадијума, од јајета, затим ларве, преко лутке до одраслог лептира, званог и имаго. Сви лептири пролазе кроз овакав циклус, а различити стадијуми се другачије хране и живе. Након сваког пресвлачења гусеница не само да мења своје димензије, већ и боју и облик, а након последњег улази у стадијум лутке, у којем се догађа једна од најдраматичнијих промена у животињском свету, названа метаморфоза. У фази лутке гусеница ће се у целисти из-

менити и из чауре ће за само неколико дана изаћи наизглед сасвим ново, другачије биће – одрасли лептир. Он више не расте, неке врсте се чак ни не хране каддођу у ову завршну фазу. Одрасле женке након парења полажу јаја, обично на биљкама хранилишта (и то од више десетина до неколико стотина) а затим умиру. Занимљиво је да неке врсте лептира као свог домаћина или биљку хранилишту бирају само једну врсту, те њихов опстанак зависи искључиво од доступности и опстанка те биљке, примећује наш саговорник.